

XI. kongres Mezinárodní asociace politické vědy (IPSA)

Politický význam XI. kongresu IPSA, který se konal v Moskvě ve dnech 12.–18. 8. 1979, souvisí s okolností, že se poprvé konal v socialistické zemi a že mu byla věnována pozornost ze strany nejvyšších státních a stranických představitelů pořádajícího státu. Generální tajemník ÚV KSSS a předseda Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR L. I. Brežněv zaslal kongresu v den jeho otevření pozdravný dopis. Zhodnotil v něm úlohu tohoto mezinárodního setkání v rozvíjení vzájemně prospěšných vědeckých a kulturních styků mezi zeměmi s rozdílným společenským zřízením. Zdůraznil, že rozsáhlá spolupráce vědců je jedním z příznivých výsledků politiky mírového soužití a znamená důležitý faktor při řešení naléhavých globálních problémů dneška. Vyzdvihl též význam kongresu v prohlubování vzájemného porozumění mezi pracovníky z oblasti politických věd působících v různých částech světa. V odpovědi ocenili dosavadní prezident Asociace K. Deutsch (USA) a jeho nástupce C. Mendes (Brazílie) osobní podíl L. I. Brežněva na úsilí o zabezpečení světového míru a informovali jej o hlavních výsledcích zasedání. Kongres také pozdravili generální tajemník OSN K. Waldheim, představitelé UNESCO a dalších mezinárodních organizací.

Účast socialistických zemí a jejich podíl na přípravě kongresu závažným způsobem ovlivnily výběr hlavních kongresových témat, jimiž byly: *cesty k prohloubení míru a mírového soužití, problémy rozvoje a pokroku, zhodnocení dosud získaných poznatků v oblasti politických věd*. Tento náročný výběr přirozeně odpovídá vědeckému zájmu a politické odpovědnosti, jež jsou charakteristické pro vědu v socialistických zemích. Předchozí kongresy určovaly hlavní témata v naprosté většině případů na základě orientace rozhodujících skupin akademicky se tvářících politologů, přičemž hlavní váhu v rozhodování měla severoamerická asociace APSA. Jak zdůraznil nový prezident IPSA C. Mendes, moskevský kongres „nastavil zrcadlo realitě“ a podstatně odpovědněji přistoupil k nejvýznamnějším politickým problémům současného lidstva.

Základní směry kongresového jednání zrcadlily skutečně nejdůležitější politické otázky současnosti.

Velká pozornost byla věnována především politice míru a možnému příspěvku politické vědy k jejímu rozvinutí. Naprostá většina delegátů kongresu projevila politický realismus. Jak uvedl akademik G. Arbatov, mnozí naléhají, aby bylo skončeno se studenou válkou či alespoň s jejími extrémními podobami. Je však velmi obtížné překonat „mocenský přístup“ k mezinárodním vztahům, jemuž mnoho politologů ze Západu nahrává. Někdy spekuluji o kombinaci rivality a kooperace. To však nic neříká o relativní proporcii těchto prvků ve skutečných vztazích států, neukazuje to základní směr v politice zmírnění napětí. Má-li k němu dojít, je třeba, aby všechny strany v mezinárodních vztazích určitým způsobem změnily dřívější hlediska a adaptovaly se na nové světové skutečnosti. G. Arbatov se dotkl také idejí „multipolární rovnováhy sil“, které se objevily na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. „Bipolární“ svět je v nich nahrazován „multipolárním světem“. Ve skutečnosti však jde o teoretické i praktické snahy využít možností bilancovat s více „mocenskými centry“ za účelem posílení své vlastní politické pozice.

V průběhu jednání se díky houževnatému úsilí socialistických vědců podařilo dosáhnout určitého pokroku také v uznání nutnosti nezasahovat do vnitřních záležitostí svrchovaných států (s výjimkou zemí, kde dochází k brutálnímu, rozsáhlému narušování lidských práv, jako jsou Jihoafrická republika, Chile apod.). V této souvislosti byly také likvidovány pokusy převádět vědeckou diskusi o problematice práv, svobod a odpovědnosti k politickým insinuacím v duchu antikomunismu.

Vědci s různými světovými názory (včetně náboženských) se přihlásili k myšlence „pozitivního míru“, tj. k vytváření světa beze zbraní, bez znásilňování vůle národů, v němž by vládla podstatně vyšší míra sociální spravedlnosti. V jedné ze sekcí byla vysoce oceněna idea referátu Ch. Baye (Kanada), který označil právo na mírový život za základní lidské právo.

Velká pozornost byla věnována politickým strukturám, problému demokracie, jejím ekonomickým a jiným podmínkám, kritériím svobody občanů a jejich účasti na správě a řízení svých vlastních záležitostí. V polemikách byla mnohokrát zdůrazněna měřítka demokracie formulovaná V. I. Leninem (demokracie pro koho, ve jménu čeho).

Značná pozornost byla věnována struktuře svobod, práv a odpovědnosti, zejména spojení mezi právy občanskými, politickými a sociálně kulturními, řešení otázky, zda klíčová jsou práva sociálně ekonomická či politická. Sovětské vědci v této souvislosti vyvrátili argument některých západních autorů, že osobnost je v socialismu pohlcována společenskými strukturami. Otázka o svobodě osobnosti a jejím rozvoji je jednou z ústředních otázek marxismu-leninismu; rozvoj osobnosti je považován za základní kritérium bohatství společnosti i jedince. Tuto koncepci jednoznačně odráží nová sovětská ústava a celý právní systém, kde problematika práv a svobod osobnosti je základním, organickým prvkem.

Buržoazní politologové prezentovali nejrůznější charakteristiky práv a svobod člověka. Jako „nejlepší barometr demokratických a lidských práv“ uváděli někteří právo na stávku, jiní opět „právo na uplatňování politických práv“. S významným příspěvkem vystoupil R. A. Dahl (USA), který odmítl pouze „nominální“ pojetí práv a položil otázku o předpokladech rovné „kvalifikace“. Zdůraznil, že je nutné respektovat odlišné preference lidí, zkoumat, za jakých podmínek je možné dosáhnout jejich prosazení, tj. efektivní participaci. Předpokládá to adekvátní a rovné možnosti pro odhalování a oceňování společenských procesů, tj. „osvícené pochopení“. Takový nárok však lze stěží splnit. Proto se tak často „demos“ jako nesporné přiděluje pouze právo finální kontroly – s tím, že není vždy schopen odhalit moc, kterou získávají jednotlivci či skupiny osob v rozhodování. Dahl si v duchu požadavků současného technokratismu položil otázku, jak postupovat, když „demos“ začne při využívání svých demokratických práv jednat „problematicky“. Odpověděl na ni zdánlivě objektivisticky: existují dvě alternativy: 1. upřít lidu právo na to, aby si vládl sám, 2. umožnit, aby nadále jednal autonomně a přitom se „učil jednat správně“. Sám se v podstatě přiklonil k první alternativě.

Pozornost přitahovaly také diskuse o pluralismu. Například U. Bermbach (NSR) uvedl, že je možné rozšířit prostor pro „nové hodnotové orientace“ a jejich organizaci v NSR, i když nepopřel, že takový proces nemůže proběhnout bez vážných konfliktů vzhledem k silici intervenční roli kapitalistického státu. Projevil však důvěru v zářnou moc „všeobecné diskuse“.

Objevovaly se také pokusy vnutit diskusi o „socialistickém“ pluralismu, které však byly konkrétními argumenty o přednostech demokratického centralismu a jednotě socialistické společnosti odmítnuty. V duchu studené války zazněl příspěvek, který doporučoval vytvoření zdánlivě univerzální nadnárodní organizace pro podporu boje za lidská práva. Ve skutečnosti však byl zaměřen především na podporu různých „disidentů“ v socialistických zemích. Československý delegát v polemice velmi ostře odmítl odůvodněnost takového postupu.

Velká pozornost byla věnována rozvoji marxistické politické analýzy a praxe. Revoluční, přetvářející dosah marxismu-leninismu byl oceňován mnoha vědci ze Západu, i když se objevovala i pojetí nepřesná a problematická. V přeplněném velkém auditoriu proběhla rozprava o významu politického myšlení V. I. Lenina. Hem Lata Swarupová (Indie) v ní zdůraznila, že Lenin jako zakladatel prvního socialistického státu v lidské civilizaci nesl pochodeň osvobození všeho lidstva. Vše, co Lenin psal, bylo tak důsažné, že je stěží možné stručně vystihnout jeho obrovský přínos. Současné socialistické systémy a jejich rostoucí síla jsou holdem velikosti Lenina politického myšlení.

V řadě referátů a diskusních vystoupení bylo poukázáno na krizový stav praktické politiky v zemích Západu, která neuspokojuje masy lidí. V pozoruhodném příspěvku, oceněném jako jeden z nejzajímavějších na kongresu, konstatovala S. Strangeová (Velká Británie), že k řešení nahromaděných problémů stěží postačí „osvícená“ orientace či nesporně rychle, bezprecedentně rostoucí politizace života a ekonomických konfliktů. Jde o „mnohonásobné nejistoty, které plynou z téměř totálního selhání snahy nahradit rozpadající se režimy peněz a obchodu a nalézt uvnitř státního systému ten element dozoru, vrchnosti či řádu, který by byl založen na právní autoritě nezbytné pro stále komplexnější ekonomické struktury“. Také K. Deutsch několikrát připomněl potřebu bezprostřední koordinace úsilí o „nové formy života,

které by nebyly podvazovány tradicemi“, a ocenil, že socialistické země jsou v soustředování sil nesporným příkladem.

V diskusi byly podrobně hodnoceny i teoretické a metodologické problémy politických věd. Lze je shrnout do těchto okruhů:

a) Vztah politické vědy a jiných disciplín

Jde o složitou komplexní soustavu a je třeba se vyhnout příliš širokému i příliš užkému pojetí (zdůraznil P. N. Fedosejev).

b) Jednota teorie a empirie

Často byla předkládána empirická data bez precizního teoretického zobecňování. Oprávněně byla kritizována vágní aparatura užitá v různých, exaktně se tvářících výzkumech. K. Deutsch a další v této souvislosti objektivisticky charakterizovali Marxovy a Engelsovy teorie jako „jednu ze závažných inspirací“, doporučovali však převést hluboké filozofické závěry do „jazyka současné vědy“ (konkrétně teorie informací a komunikací).

c) Vztah metod obecných, zvláštních a jedinečných

Málo byla užívána metoda historické analýzy, značné pozornosti se naopak těšila normativní metoda, nezřídka sklouzávající k subjektivistické spekulaci. Byl oceněn význam dialektické metody, avšak v pojetí buržoazních vědců byla většinou chápána jako umění vést spor, nacházet mezery v argumentech protivníka a formulovat nové syntézy. K. Deutsch spolu s M. Kochenem (USA) na základě teorie informace a komunikace formulovali „nový analytický přístup“, jímž má být prostřednictvím exaktních procedur dosaženo takového poměru mezi koncentrací a decentralizací v organizacích (od státu po knihovnu), který odpovídá „současnému rozvoji techniky a kultury“; vytvořili jakousi sociální utopii o postupném vytvoření široké a vlivné struktury analytických výzkumných laboratoří, které by měly pomáhat při formování optimální struktury všem, kteří takovou technickou službu budou vyžadovat, bez ohledu na konkrétní interpretaci pojmů „čistý výtěžek“ organizace, „dlouhodobý zájem“ apod. Neobjasnili však hlavní otázku, kdo zabezpečí tuto předpokládanou racionalizaci společností, uvažovanou odtrženě od konkrétně historické analýzy procesů v organizacích.

d) Vztah ekonomiky a politiky

Tomuto vztahu byla již tradičně věnována značná pozornost. Přístupy byly však často poznamenány eklektickým pojetím „vstupů“ do politického systému; byla opomíjena dvojí stránka ekonomických procesů, zejména sociálně ekonomická, vlastnická stránka; abstraktně byla posuzována otázka závislosti a autonomie politické vědy a vědců. Vágnost tohoto pojetí v buržoazní politologii prokázali sovětsí vědci v polemice o problematice tzv. „eurokomunismu“; zejména ukázali, jak jednostranně zaujetí vede autora argumentujícího pro antikomunismus k vytváření falešných dichotomií o národní kultuře a marxismu-leninismu apod. Diskuse se rozvíjela také kolem otázky, co má působit jako korektiv vůči „vědeckému společenství“: Někteří zdůrazňovali „autentickou svobodu diskuse“, morální závazky, jiní však upozornili na to, že věda může být „citlivou“ vůči aktivitě skupin, jestliže je vztah k zájmové skupině částí jejího sebeuvědomění a jestliže má objektivní výhody z takového vlivu (Jensen, Švédsko).

e) Integrace, formulování obecných principů a syntéz

V této souvislosti bylo často poukazováno na to, že věda (včetně politologie) se musí opírat o objektivní pravdivé poznání, což předpokládá odpovědné, hluboké pochopení. Roste také význam srovnávacích metod, včetně typologizace.

f) Pojetí sociálně politické dynamiky

Realita současného prudce se vyvíjejícího světa vyžaduje, aby byla věnována mnohem větší pozornost těmto otázkám. Koncepce „modernizace“ a „inovace“ již dnešním potřebám absolutně nevyhovuje.

g) Jednota a diferenciacie vědy

Mnohokrát byl kritizován neorganický přechod z politickovědní do psychologické či sociologické roviny analýzy a výkladu, současně však byla oceňována nezbytnost společného přístupu těchto věd.

h) Technika výzkumu

Mnoho pozornosti bylo tradičně věnováno konkrétním technikám, problémům operacionalizace, využití strojně výpočetní techniky apod., jejíž význam vzhledem k velmi náročným a složitým politickým procesům (včetně uzlových krizí mezinárodního vývoje) neustále vzrůstá.

i) Výstavba vlastního informačního systému Asociace

Projevuje se úsilí vytvořit vlastní informační systém Asociace a v té souvislosti i nutnost znovu vzájemně zařazení ruštiny (případně dalších jazyků) jako jazyků oficiální komunikace, vydání série publikací z kongresového jednání a pravidelně vydávat časopis Asociace.

Zvláštní pozornost byla na kongresu věnována problémům rozvojových zemí, jejichž výzkum představuje další směr v politologii. G. Ch. Šachnazarov zdůraznil, že Sovětská asociace je připravena podílet se na řešení jejich problematiky. Všeobecně bylo uznáno, že situaci v rozvojových zemích dosud nebyla věnována dostatečná pozornost, že je třeba hledat „nové perspektivy“ (K. Deutsch).

V diskusích se hovořilo o smyslu stability a „destabilizace“, o významu sociálního rozvoje, zejména o vztahu stability, teorie rozvoje a odpovědnosti politického vedení (o roli státu, zájmových skupin, různých politických sil), byl oceněn značný vliv sociálně ekonomického rozvoje a účasti mas na změnách, vztah mezi vnitřními a vnějšími zdroji rozvoje, trvalý význam politiky nezúčastněnosti, boje za nový sociální a ekonomický světový řád. A. Gromyko a další sovětsští soudruzi polemizovali v této souvislosti proti zkrácenému pojetí úlohy velmocí, podle něhož například současná Afrika je polem jejich bitvy, v níž africké státy zůstávají pouhými pěšáky. Objevil se zřetelný kontrast mezi pojetím, které oceňuje působení světového socialistického systému v čele se Sovětským svazem a abstraktní úvahou, tlumočenou například K. Deutsem, o postupujícím „všeobecném úpadku“ vlivu velmocí ve prospěch středních i malých států různých regionů světa.

Zvláštní pozornost byla v diskusi věnována otázkám plánování, zhodnocení zkušeností Sovětského svazu i dalších socialistických zemí, zejména pak zobecňování zkušeností z rozvoje sovětských středoasijských republik.

V průběhu kongresu se znovu prokázal velký politický význam tzv. globálních tendencí, které vyžadují rostoucí aktivizaci politických a společenských věd i nutnost věnovat, jak zdůraznil například V. Semjonov, podstatně větší pozornost vztahu vědeckotechnické revoluce a politického vědění.

Byla diskutována i organizačně technická opatření, která by umožnila, aby Asociace získala nové členy z rozvojových zemí, zvláště z Afriky, která je naprosto nedostatečně zastoupena. C. Mendes v této souvislosti upozornil, že Asociace nebude ve svých řadách trpět reprodukcí známého problému, který politologie charakterizuje jako vztah center a periférií.

Růst významu Asociace a její reprezentativnosti vyžadují, aby byly řešeny základní otázky její struktury a fungování. Je nutné dosáhnout demokratizace vedoucích orgánů IPSA: musí odrážet novou situaci, jak o tom hovořil především akademik P. N. Fedosejev. Socialistické země jsou zatím v jejich orgánech zastoupeny nedostatečně (tři zástupci ve výkonném výboru). Zcela novým způsobem bude nutné řešit zastoupení rozvojových zemí. Generální tajemník IPSA upozornil, že bude třeba zdokonalit mechanismus plánování činnosti, aby mohly být plněny stále náročnější úkoly.

Díky úsilí delegací ze socialistických zemí, sovětským organizátorům i realisticky orientovaným členům výkonného výboru IPSA vznikla příznivá atmosféra, v níž bylo možné dospět k hlubšímu vzájemnému pochopení přístupů, metod a argumentů. Jak zdůraznili P. N. Fedosejev a V. Semjonov, proběhlo úspěšné, plodné, stimulační jednání, které potvrdilo očekávání. K. Deutsch, C. Mendes, H. Alker (USA) a další ocenili, že ve svobodné a vědecké diskusi na základě „dobrých akademických mravů“ bylo dosaženo rozsáhlé a bohaté informovanosti v ovzduší vzájemného pochopení a respektu k odlišným názorům. Objevila se však i některá vystoupení v duchu studené války, pokusy o insinuace a intriky. Vědci ze socialistických zemí za podpory realistických činitelů ve vedoucích orgánech Asociace však zabránili, aby půdy kongresu bylo zneužito pro vedení psychologické války a pro šíření krajních, militantních antikomunistických výpadů. Díky odpovědnému posuzování byl v naprosté

většině případů uplatněn přísně vědecký náročný přístup, jímž vědci ze socialistických zemí čelili i někdy značně zjednodušeným a primitivně apologetickým argumentům nositelů buržoazní ideologie.

Asociace vydržela zkoušku náročného dialogu, i když nezbytně docházelo k hlubokým konfrontacím, zvítězila idea spolupráce. G. Ch. Šachnazarov konstatoval, že před třiceti lety začínala IPSA jako nevelký klub, dnes má skutečně světový dosah a vytváří nové perspektivy pro účinnou mezinárodní spolupráci. Závažnou roli v tomto procesu má socialistická věda. Podle slov C. Mendese všechny zkušenosti potvrdily, že Moskva je skutečným centrem současné civilizace.

Hluboké konfrontace se mimo jiné dotýkaly i pojetí předpokladů rozvoje politických věd a způsobů vyjadřování a měření efektivity. K. Deutsch tlumočil mínění buržoazních akademických politologů, spatřujících hlavní záruku, hlavně společenskou podmínku produkce užitečného vědění v abstraktní svobodě, nezávislosti politického myšlení. G. V. Šachnazarov připomněl v diskusích mnohokrát opakovaný argument, že věda i umění jsou hodnoceny podle toho, nakolik poskytují stále adekvátnější obraz skutečnosti, umožňují přeměnu struktur v zájmu těch, kdo tvoří rozhodující společenské hodnoty. Rozvoj politických věd se řídí týmiž objektivními zákonitostmi, v nichž vznikají nové společnosti, nové pořádky. Široká vzájemná spolupráce je tudíž nutná k tomu, aby věda mohla sloužit zájmům pokroku a míru.

V průběhu a v závěru kongresu byla opakovaně oceněna významná úloha sovětských vědců při rozvíjení úrovně vědeckých diskusí. C. Mendes jim poděkoval za přípravu a zajištění výborného průběhu zasedání, G. Ch. Šachnazarov pak za to, že důstojně reprezentovali socialistickou vědu, takže vědci ze Západu mohou z kongresu odjíždět s dobrými dojmy. Kongresu se zúčastnily početné delegace z dalších socialistických zemí, které podstatně přispěly ke zduaru jednání. Československá delegace připravila několik referátů v hlavních sekcích (Z. Snítíl, M. Matouš, M. Soukup, J. Blahož), její člen akademik R. Richta řídil jedno z významných zasedání, členové delegace (J. Čáp, M. Formánek, L. Tomášek, V. Soják, V. Opluštil a další) velmi aktivně vystupovali v diskusích. Dobrý ohlas měla pečlivě připravená publikace s nejdůležitějšími příspěvky československé delegace.

Kongres byl nejreprezentativnějším a největším v třicetiletých dějinách Asociace. Zúčastnil se jej až dosud největší počet vědců (1600, z toho 157 žen), počet účastnických zemí vzrostl na 58, bylo předloženo rekordní množství 530 referátů (z toho přes čtyřicet referátů v sekci Lenin jako politický myslitel), konalo se 140 zasedání ve 101 grémiích, na nichž vystoupilo 968 účastníků. Poprvé byli zastoupeni vědci i ze socialistického Vietnamu, Kuby a Mongolska.

K. Deutsch charakterizoval kongres jako „kongres objevů“. Měl na mysli okolnost, že došlo k velkému pokroku jak v oblasti teoretického myšlení, tak v oblasti konkrétních, zejména komparativních výzkumů. Velké množství vědců ze socialistických zemí a zvláště velmi aktivní sovětsí vědci zformovali nová měřítka, přispěli k lepšímu pochopení argumentace marxistů-leninovců, podtrhli nutnost styku a spolupráce.

V osmdesátých letech se bude nesporně význam práce v Asociaci dále stupňovat. Prohloubí se internacionalizace, poroste množství a význam společných projektů, spolupráce specialistů, včetně těch akcí, které bude organizovat UNESCO a jiné organizace. Vzroste význam ideologického boje mezi buržoazní a marxisticko-leninskou koncepcí o ovlivnění třetího světa. Rychlým tempem bude růst spolupráce mezi vědci ze socialistických zemí při řešení úkolů sociálně politického rozvoje v zemích rozvinutého socialismu. Tato stále intenzivní spolupráce v průběhu osmdesátých let významně ovlivní další vývoj IPSA. Nový prezident, Candido Mendes, vyslovil očekávání, že Asociace bude kolektivně přistupovat k novým úkolům, které přináší praxe, a že bude překonávat některé existující tendence k formalizaci.

V závěru zasedání ve Sloupové síni Domu odborů zhodnotil akademik P. N. Fedosejev, místopředseda AV SSSR, politický vývoj a význam politických věd: Výsledky rozvoje naší práce v posledních desetiletích nás přivádějí k hodnocení z hlediska vstupu do nového, třetího tisíciletí. Během uplynulých tisíciletí byl veden úporný boj za rovnost a spravedlnost. Dvacáté století bylo v tomto boji zvláště plodným. Stamilióny lidí se zbavily privilegovaných tříd, koloniálního útlatku. V různých oblastech však ještě trvá třídní, rasová, národní, generační a jiná diskriminace. Politické myšlení nemůže zůstat stranou těchto procesů, naopak, musí své úsilí zaměřit k boji za svět žijící v míru a spravedlnosti.

Miloslav Formánek